

Bódi Sándor

Harminc év után az ELLENPONTOKról

Az erdélyi Tóth Ilona (1)

Ezerkilencszáz-nyolcvankettő őszén egy addig titkos földalatti mozgalomról adott hírt a Szabad Európa Rádió. A romániai kommunista diktatúra alatt vegetáló, s rettegésben élő magyar közösség többsége, illetve az akkori román társadalom is csak akkor szerzett tudomást az Ellenpontokról, amikor azt már leleplezte a hírhedt Securitate. Hogy a kommunizmus mire képes, ha esetleg valaki a kínzókamrás ötvenes éveket már elfeledte volna, vagy aki a hatvanas években hitt volna még naivul a kommunista rendszer magasabbrendűségében, azt voltaképpen nem is Románia szolgáltatta, hanem a Lengyelországban 1980-ban kirobbant események, ahol a Szolidaritás köré szerveződő lengyel kommunistaellenes ellenállást véres kézzel torolta meg Moszkva, illetve lengyel csatlósai. A lengyelországi események – megkínzott, holtan talált ellenállók, bebörtönzöttek százai – a rettegés légkörét hozták létre a szocialista országokban, s köztük Romániában. S mégis, a félelem légkörében is, ilyen körülmények között arra vállalkozott néhány lelkes partiumi és kolozsvári fiatal, hogy, amíg mások a rendszer kiszolgálóivá, a Securitate besúgóivá, bizalmas ismerőseik, nemzetük elárulóivá váltak, a lehetőségeikhez mérten szembeszálljanak a történelem egyik legsötétebb és legkegyetlenebb rendszerével. Szembeszálltak, életüket is kockáztatva, holott nagyon kicsi volt az esélyük arra, hogy ne bukjanak le.

Szorongva ültünk a rádió előtt a SZER híradásait hallgatva. Hol egyikük eltűnéséről, hol másikuk meggyilkolásáról adott hírt a müncheni rádióadó. Hol a Tóth-házaspár megkínzásáról. Egy nemzet szorongott értük, s egy nemzet érzett nem kis büszkeséget azért, hogy a „magyar név” 1956 után „megint szép lett”. S aztán, akár 1849-et követően, ismét némaság és félelem vette át a bizakodás érzését. Ez az ellenállás is elbukott.

Hogy mi az egykori heroikus küzdelemnek a mai megítélése, nehezen térképezhető fel. Egy dolgot tudunk biztosan: az akkori rendszer pribékjei, besúgói, propagandistái, köszönik szépen, jól vannak. Karriereket futottak be. A román cseausiszták üzletemberekké váltak, a magyar gazemberek pedig, néhány hetes bujkálást követően, az RMDSZ apparátusában, médiájában találtak menedéket a felelősségre vonás elől.

Az akkori áldozatok pedig, jobb híján, egykor szerzett sebeiket gyógyítgatják, már-már a meghasonlás határán.

E sorok írója ezúton is hálás szívvvel emlékezik azokra a fiatalokra, akik már 1982-ben mertek „nagyok lenni”, s akik mindezért talán még egy köszönömöt sem kaptak. Miközben az Iliescu posztkommunistáival lepaktált 1989-es forradalmárok, ingyen lakáskiutalást s karriert biztosító forradalmár-igazolvánnyal a zsebükben, a hős szerepében tetszelegnek.

A szóban forgó korról, az Ellenpontokról az egykori ellenálló, az erdélyi Tóth Ilona nyilatkozik.

1. Hogyan látja Tóth Ilona: mi is volt tulajdonképpen az Ellenpontok, és mi volt a célja?

Erre a kérdésre nekem azonnal András őrnagy emléke ugrik be, aki a kihallgatások alatt, nem minden idegesség nélkül, gyakran elismételte nekem, hogy ez az egész egy lufi volt, amit mi kísérletképpen engedtünk fel. De elpukkant, vége, tudomásul kell venni.

Hogy az egész egy kísérlet **is** volt, azt magam is úgy éreztem akkor. Maradva az András őrnagy hasonlatánál, lufinak azonban sem tartalmát, sem formáját tekintve nem nevezhető. Nem levegőt engedtünk mi fel, hanem levegőhöz akartunk jutni azáltal, hogy megpróbáljuk megtalálni a romániai magyarság akkori helyzetének meghatározó, összetett okait s ezen okok nagyon szerteágazó gyökereit.

Ilyen értelemben nem csupán az erdélyi magyarságot érintette, hanem a Románia többi nemzetiségét is, természetesen a románokat is.

Az immanens cél nyilván valamiféle cselekvési mód megtalálása volt, de ehhez előbb tisztázásra, helyzetfelmérésre volt szükség. Ma is úgy gondolom, hogy minderre jó kezdet volt az Ellenpontok, hiszen első lépésként azt tűzte ki célul, amit a férjem – jóval Tökés László előtt! – úgy fogalmazott meg a Programjavaslat záró soraiban, hogy „valahol benn is meg kellene végre bontani a hallgatás falát, valamint a jogtalanságnak és önkénynek azt a mozdulatlan és mozdíthatatlannak tűnő tömbjét, mely Románia minden lakójára (a haszonélvezőket kivéve) lázalomként nehezedik...”

2. Az Ön számára mennyire volt meghatározó a családi háttér az Ellenpontok vonatkozásában?

Az ember személyiségének kialakulásában, fejlődésében alapvetően meghatározó a családi háttér. Minden értelemben. Van olyan, a családból hozott minta, amit tudatosan követni akarunk felnőtt korunkban, mert az egyfajta kialakult rend által biztonságot ad nekünk, van, amit biztosan másképpen szeretnénk csinálni, mint otthon láttuk. Fiatal korban ez elsősorban érzelmi kérdés és szorosan összefügg saját egyéniségünk kialakításának ösztönös, parancsoló igényével.

Nekem mind a szűkebb, mind a tágabb családom működési rendszere megengedte az egyéni útkeresést. Ezt akkor elsősorban éreztem, nem biztos, hogy tudatosult is bennem. A megengedő családi légkör, mely nem letörni vagy megtörni akarja a gyermek, a fiatal akaratát, hanem a jelentkező, megnyilvánuló másságot értéknek tudja feltételezni, a gyermek számára önmaga értékének megélését teszi lehetővé. De ugyanakkor kötelez is, hiszen ezt a bizalmat, épp éltető s felemelő volta miatt, meg akarom érdemelni.

Anyai rokonaim körében nőttem fel. Családi elbeszélésből értesültem róla, hogy üknagyapám nagyon gazdag volt, nemrég tudtam meg azt is, hogy Hegyaljának, ahol felnőttem, ő adományozta a ma is használatban lévő temetőkerítést. Üknagyapám gazdagsága azonban elúszott, mert biztosíték nélkül kölcsönözte ki a pénzét, soha nem kapta vissza. Idős volt már, nem bírta elviselni a csapást, felakasztotta magát. Mindezt csak azért mondtam el, mert azt hiszem, eléggé jellemzi a család felfogását az, hogy Vékony üknagyapá története mint egy La Fontaine-mese él tovább, azzal a tanulsággal, hogy így jár az, akinek a harácsolás fontosabb, mint az, hogy a gyermekeit segítse.

Nehéz sorsú emberek voltak a felmenőim, tipikusan ahhoz a réteghez tartozók, akik minden történelmi változás és vihar állandó kiszolgáltatottjai, földművelők, gazdálkodók. A tágabb családban nőgyógyásztól a színészmesterségig minden foglalkozási ág jelen van szinte, de déd- és nagyszüleim életében a föld jelentette a megélhetést, az életet. Így aztán mind a természeti, mind a történelmi és politikai változásokat és csapásokat a szó szoros értelmében a bőrükön tapasztalták. De számomra csodálatraméltóan minden csapás után sikerült újra talpra állniuk, és sohasem veszítették el önmagukat. Talán azért is, mert sohasem akartak másnak látszani, mint akik, s nagyon tudták a dolgukat – és tették is.

Apai nagyapám ács volt, édesapám asztalos és ács. Hozzájuk – a gyermek által megélhető biztonságérzetten túl – a teremtés, az alkotás izgalmas érzete kapcsolódik bennem. Nagyon szerettem apámat munka közben nézni: erős volt, a munkájában magabiztos, és úgy tudott a fáról beszélni, hogy annak szinte nem csupán tulajdonságai, hanem jellemvonásai lettek számomra, mindenféle értékítélet nélkül. Egyszerűen csak voltak, olyanok amilyenek, s minden fa jó valamire, csak érteni kell hozzá.

Nagyon szerettem a nagyszüleimet a múlttól, az életükről kérdezgetni. Szerettem volna le- és megírni, talán egy kicsit a romantizált időutazás kedvéért is, de mindenekelőtt azért, hogy valami, ami már nincs, de valamikor élet és valóság volt, ne tűnjön el végleg. Meg az önkeresés része is volt ez a vágyam: minél többet tudni arról, amihez tartozom, hogy megértsem, mi az én szerepem és dolgom ebben az összetartozásban.

Lehet azért is, mert szüleimnek első gyermeke, nagyszüleimnek első unokája vagyok, de nyilván a magam személyiségéből, hajlamaimból is fakadt, én mindig felelősséget éreztem mindenért. A saját cselekedeteimért és mulasztásaimért, a szüleimért, a testvéreimért. Minden közösségért, amelybe tartozónak feltételeztem vagy éreztem magam. Néha nyomasztó ez a felelősség, de számomra természetes módon összefügg egyéni voltommal, s ezáltal életem értelmével is. Nem mindig jó megélni, de olyankor is ajándék a Jóistentől, legfeljebb én nem tudom jól érteni és használni, hasznosítani ezt az ajándékot.

Szóval, sem hősök, sem mártírok nem voltak a családban, sem nagyobb hírességek. De az **én** **vagyok** megélésének élménye hozzájuk kapcsolódik, megismerni és nevelni ezt az **ént** meg már elsősorban az én dolgom.

Úgy gondolom tehát, hogy a családi háttér épp annyira volt meghatározó számomra az Ellenpontok vonatkozásában, mint ahogy bármi egyéb, számomra nagyjelentőségű és fontos dologban az életem során.

3. A társadalomban élő sztereotípiá szerint egy nőtől fokozott óvatosságot vár el az ember. Ön hogyan vélekedik akkori önmagáról? Számolt azzal, hogy a hektikusan következtelen rendszer miatt akár az életét is kockáztatja?

Az Ellenpontok idején 24 éves voltam, házas – és nagyon szerelmes. Tudom, ez utóbbiról nem illik beszélni egy komoly téma kapcsán, de nagyon nagy szerepe volt abban, ahogyan én megéltem akkor az életet, önmagam s az eseményeket. Kész – nem lezárt! – embernek éreztem magam, akinek dolga van ezen a világon. Nagy belső erőt adott a kapcsolatunk Karcsival, ilyenkor az ember úgy érzi, burokban él. Állandóan új, izgalmas, fontos dolgokat ismerhettem és tanulhattam meg magunkról, másokról, a körülöttünk lévő világról, a történelemtől, az eseményekről, stb. Kulturálisan, intellektuálisan egyfajta pezsgésben éltünk akkor Nagyváradon. Eseményként élhetett meg az ember egy Ady-kört, egy kiállítás-megnyitót, egy színházi bemutatót, egy Kerekasztal-beszélgetést, vagy egy új magyar könyv megjelenését. Valahogy minden mindennel összefüggött, mindenben kereshettünk vagy találhattunk valamit, ami valamifajta reménnyel tölthetne el bennünket, vagy „jelet” láthattunk benne arra, hogy azért „valami” történik. Hogy mi ez a „valami” konkrétan, azt nem is volt fontos mindig megfogalmazni. Ha bármi a valódi helyzetre vonatkozóan megfogalmazódott a művészet, az irodalom, a filozófia nyelvén, vagy ott volt – szerintünk – elrejtve a napi sajtó sorai között vagy szerkesztési módjában, már nem telt hiába a napunk. A szeku ugyan mindenütt ott volt, a besúgók is. A lakásunkat, minket nyíltan is figyeltek, mert szerveztük az Ady-kört, s mert nagyon sok ember járt hozzánk a hét minden napján, nem csak a péntek esti körök után. Hözöngeni hülyeség lett volna, gyávanak lenni szégyenletes. Az ember persze félhetett, de nem úgy, hogy a félelem megbénítsa. Én mindenképpen egy nagymaroknyi közösség részének éreztem magam, amelyben többé-kevésbé érvényesült az elv, miszerint bármi történik valakivel a hatóságok részéről, az nem magánügy.

Nekem ebből a külső-belső helyzetből is alakult az akkori magatartásom és életérzetem.

Nagy és komoly feladatnak éltem meg az Ellenpontokat, de azt hiszem, ma is ezt tenném. Mert az is volt, s lehetett bármilyen utóélete ennek az ügynek, bármilyen rossz kihatása a további életünkre, azt, amit akkor megéltem s megéltünk, senki sem tudja elvenni, bemocskolni, lehazudni, megmásítani. Mert nekem mindenképpen ez volt az a „valami”, amitől az ember az akkori mindennapok cizellált nyomorában – Kocsis István kifejezését kölcsönvéve – öntörvényű embernek érezhette magát.

Teljesen biztos voltam benne, hogy előbb-utóbb ránk találnak. Az a rendszer nem az lett volna ami, ha nem. Abban is biztos voltam, hogy akármit csinálhatnak velünk. Van némi hajlamom a fatalizmusra, de kialakult bennem egy olyan elszántság is, amely nem méricskél. Ne vegye senki fellengzésnek és nagyképűségnek, ha azt mondom, hogy mindez, amit fennebb elmondtam, egy olyan belső állapotot hozott létre bennem, ami lehetővé teszi számomra átérezni azt az állapotot, amelyben Szókratész azt mondta, hogy „Megölhetnek, de ártani nem tudnak nekem”.

De meggondolatlan, vagy pláne fanatikus „mozgalmi” embernek nem éreztem magam egy pillanatra sem. 1982-ben néhány éves házasként szeretttünk volna gyermeket. De amikor Karcsiban a memorandum és egy programjavaslat terve felvetődött, és ezeknek az általa való megírásáról Szóccsal és Ara-Kováccsal meg is egyeztünk, mintegy elhalasztottuk a gyermek utáni vágyunkat, mert számoltunk azzal, hogy úgyis megtalálnak bennünket, s nem szerettem volna megélni, hogy kiverik belőlem a gyermeket. Azonban a következő év elején, amikor a nagy kihallgatásokon már túl voltunk, de még nem tudtuk, hogy mi lesz velünk, mi lesz az egész ügy következménye ránk nézve, mégis úgy döntöttünk, hogy életre hívjuk első gyermekünket. Azzal számoltunk ugyanis, hogy lecsuknak bennünket – Karcsit nyilván jóval hosszabb időre, mint engem –, s én nagyon szerettem volna, hogy legyen egy gyermekünk. Tudom persze, akkor is tudtam, hogy ezt nevezhetjük felelőtlenységnek, butaságnak, naivitásnak, vagy ennél is rosszabbnak. Ma pedig, három felnőtt gyermek édesanyjaként beleborzadok, ha arra gondolok, milyen élete lett volna Zsuzsa lányunknak, ha börtönben szülöm meg.

De azt is tudom, hogy ez a vágy és a döntésünk nem felelőtlenségből fakadt. Persze, az ember a maga életét kockáztathatja, a másét nem szabad.

S az Isten kegyes volt hozzánk. Zsuzsa szerencsére nem börtönben született, azonban különösen otthon, Váradon, de még magyarországi éveink alatt is állandóan féltettem, hogy elrabolják tőlünk, azért, hogy vele zsarolhassanak, vagy általa bosszút álljanak rajtunk. De, azt hiszem, ez már egy másik történet.

4. A férje, Tóth Károly Antal, korábban már utalt rá, hogy végül is Ön karolta fel a szamizdat ötletét, s adott lendületet a mozgalomnak. Hogyan emlékszik vissza a részletekre?

Nem sok konkrét részletre emlékszem, s amire igen, azt a férjem már megírta. Inkább a magam belső hozzáállását tudom felidézni, s ez elsősorban a férjemre vonatkozott. Tudtam, mert megtapasztaltam, hogy alapos, szellemileg nagy kapacitású ember, aki ha megír, kimond vagy tesz valamit, a felelősséget is vállalja érte. Egy ötlet lehet bármilyen jó, ám az eredmény sokban függ a megvalósulás és a kivitelezés módjától. Ebben az esetben a lehetséges, akkor elképzelhető következményekkel is erősen számolni kellett. Ezt, s egyéb körülményeket egybevetve végül is nagyon önző voltam, mert a vállalkozás értékének és súlyának garanciája számomra elsősorban a férjem volt. A másokkal való szövetkezés vágya, valami mindannyiunk számára fontosnak látott és érzett cselekvés érdekében, csak ez után következett. De az is bennem volt.

5. Miben reménykedett Ön az Ellenpontokkal kapcsolatban? Elképzelhetőnek tartotta-e, hogy lehet akkora hatása, hogy humánusabbá váljék a rendszer?

Csak nagyon utópisztikus képzelgéseimben hihettem volna azt '82-ben, hogy az a rendszer humánusabbá válhat. Azt azonban igen, hogy külső-belső nyomás hatására céljaiban és eszközeiben kénytelen korlátoznia önmagát. Már ennek elérése is a szó szoros értelmében létkérdésnek tűnt akkor. Ezt megélhettük volna a helyzet jobbulásaként a mindennapokban, de ettől maga a rendszer lényegében nem vált volna humánusabbá. Perspektivikusan meg el sem tudtam képzelni, hogy az a rendszer lényegileg megváltozzon.

Az, hogy egy másik, valóban humánus rendszer legyen Romániában, szintén utópisztikus volt, de ezzel a céllal legalább lehetett azonosulni.

6. A Szabad Európa Rádió mindent megtett, hogy Önökről hírt adjon, s a rádió nyilvánosságával némi védettséget biztosítson az Önök számára? Önök számoltak-e a lebukást követően ezzel a nyilvánossággal, mint ami esetleg védelmet jelent az Önök számára?

Mind a Szabad Európa Rádió híradásai rólunk, mind a – valamivel később – különböző szervezetek, csoportok és egyének kiállása értünk nagyon sokat jelentett akkor erkölcsileg és lelkileg. Ez már önmagában némi védettségérzetet ad az embernek. Azért is, mert erősebbnek érzi magát az ember, ha mások támogatását bírja. De hogy ez valójában védettséget jelent-e vagy csak a „bűneinket” gyarapítja a rendszer szemében, akkor nem lehetett tudni. Egy eszközeiben nem válogató diktatúra esetében nem hiszem, hogy számolni lehetne bármi védettséggel. Reménykedni azonban reménykedtem, de nem hittem.

Volt azonban valami, ami akkor komolyan megütött, és mindennél jobban elgondolkoztatott. Egy összejövetel alkalmakor egy, akkor még otthon élő, fiatal, a romániai magyar értelmiség körében már neves filozófust kérdeztem meg valamikor '83 tavaszán, jóval az ügyünk lezárása előtt. Kiterjedt kapcsolatai voltak, s hozzánk képest mindenképpen jobban ismerte a romániai magyarság értelmiségének számottevő részét. A kérdésem az volt, ha perre kerül sor ügyünket illetően, ő mit gondol, hányan fognak ezen értelmiségiek közül kiállni mellettünk? Habozás nélkül válaszolta, hogy senki sem. Azt azóta sem tudom, hogy magát is közéjük számolta-e.

Rendkívül megdöbbentem, s pillanatok alatt rengeteg gondolat cikázott át az agyamon, sürgősen át kellett értékelnem a helyzetünket, s megváltoztatni addigi tevékenységünkről alkotott képzeitemet.

Egészen eddig egy közösség szerves részeként feltételeztem magunkat, most hirtelen egyénekké váltunk, akik legjobb esetben is csak tagjai egy közösségnek. Egy ilyen felismerés nyomán nagy változás történik az emberben, ami közvetve akár egész életére kihatással lehet. Akkor engem elsősorban az foglalkoztatott, hogy per és börtön esetén az eddig feltételezett erkölcsi és érzelmi háttérrel és alappal fogok-e tudni mégis úgy számolni, hogy abból erőt meríthessek. Vagy jobb lenne már most átstrukturálnom magamban a dolgokat úgy, hogy a magunk szakállára csináltunk valamit, amiért most „el kell vinni a balhét”? Szinte képtelenül nehéznek éreztem ezt az átstrukturálást, a fiatalságomat és a naivitásomat okoltam miatta.

Nem tudhatjuk, hogy ismerősünknek igaza lett volna-e, ha valóban perre kerül a sor. Az azonban biztos, hogy sokat segítettem volna magamon további életünkre nézvést, ha azt az átstrukturálást mégis elvégzem akkor.

7. A SZER-ből egy időben megdöbbenve arról értesültünk, hogy a Tóth házaspárt megkínozta a Securitate vallatás közben. Hogyan emlékezik vissza a kihallgatásokra? Mennyire igyekeztek elhitetni a nyomozótisztek, hogy létezik a rendszernek egy humánusabb oldala is, s egyáltalán: éreztették-e, hogy a rendszerrel szemben, az Önök oldalán állnak?

Előrebocsátom, hogy engem fizikailag nem kínoztak. Első nap az akkor nálunk lévő kiskorú húgomat is bevitték velünk együtt a szekura. A férjemet hamarosan máshová vitték, ketten maradtunk a húgommal egy láthatóan „társalgónak” szánt szobában. Amíg este kilenc előtt valamivel a húgomat el nem engedték, én érzelmileg a férjem és közöttük pendliztem, a „beszélgetés” a kihallgató tisztekkel szinte másodlagos volt számomra. Miután a húgomat elengedték, még mindig nem tudhattam, hogy nem vertek-e át, s valahová az épület más részébe vitték, vagy esetleg kint az utcán rendeznek neki valami „véletlen” meglepetést, amibe bármi belefért képzeletem szerint.

Azt is hallottam, hogy a férjemmel üvöltöznek a „társalgó” melletti szobában, amelynek két bejárata is volt.

Tőlem elsősorban azt várták szerintem, hogy kiegészítő információkat adjak ahhoz, amit amúgy is tudtak. Kaptam egy ív papiroost és egy szerencsétlen tintaceruzát, hogy írjam le pl. egy napunkat, amikor Szócs Géza magyarországi ismerősével, Bollobás Enikővel volt nálunk. Vagy az Ady Endre Irodalmi Kör vezetőségi tagjairól érdeklődtek. Láthatóan felosztották maguk között a különböző területeket megbízatásuk, munkakörük szerint. András őrnagyot a romániai magyar kisebbség egésze izgatta, Kisst az egyházi vonatkozások, ezen belül Molnár János lelkész, aki a Kör vezetőségi tagja is volt. Rațot (olv.: rácot) a magyarországi kapcsolataink, Dulamát pedig az, hogy ha nem beszélék, akkor ad ő nekem, meg a férjemnek is. Most egyszerűsítek, de nagyjából ebben a felállásban foglalkoztak velem később is.

Bár Dulama láthatóan nagyon szívesen, szakmai élvezettel vert volna, megmaradt az imitálásnál s a fenyegetésnél. Nyilván nem kapott verésemre utasítást. A többiek fenyegettek és zsaroltak, a megfélemlítést részesítették előnyben.

Semmilyen értelemben nem éreztem azt, hogy bármiben is az oldalunkon állnának, bár kétségtelenül érdekesnek találták az ügyet, még ha terhesnek is, gondolom, szokatlansága miatt. Az első napokban, s később is gyakran éreztem, hogy időnként nagy érdeklődéssel szemlélnek, szinte mint egy egzotikus állatfajt. Nem tudom személyes érdeklődés volt-e vagy szakmai. Raț gyakran mutatott érdeklődést személyes életvitelünk iránt, mint aki megszokta, hogy a pszichologizáláson keresztül tanul. András őrnagy – érzésem szerint – nagyon szerette volna, ha a romániai magyarság lehetőleg teljesen észrevétlen marad, semmivel sem hívja fel magára a figyelmet. De hogy ez az elvárása miből eredt, azt nem tudom.

Kiss látható élvezettel azonosult jól értesült, bennfentesi szerepével egyházi s irodalmi ügyekben.

A kihallgatásokon kívül engem alig titkoltan követtek a városban akkor is, és később is hosszú hónapokig. Fogalmam sincs mi volt a céljuk velem, nem sok értelmét láttam, hiszen nyilvánvalóan tudhattuk, hogy figyelnek, akár láthatóan követnek, akár nem.

Érdekes volt megtapasztalni, hogyan működik az ember pszichikuma egy ilyen helyzetben. Én amúgy továbbra is, mindenek ellenére, abban a bizonyos, előbb már említett burokban éltem, de abszolút éber minden vonatkozásban. Hogy vallatnak, követnek, kísérgetnek stb. hozzátartozott a

helyzetünkhöz. De azt kifejezetten utáltam, ha akkor jöttek értem ketten, amikor egyedül voltam otthon. Valahogy „elfogadja” az ember a gondolatot, hogy a szekun akár agyon is verhetik, de azt már kevésbé, ha azt a saját otthonában tennék.

Azt kell mondanom, azt a hét hónap bizonytalanságot, amíg eljutottak az ügy lezárásáig, különösebb belső megtörtség nélkül viseltem. Az ügy lezárása után azonban kiborultam. Akkor már lehetett.

8. Milyen benyomást keltettek Önben a lap szerkesztésében részt vevő személyek? Kik tettek Önre mélyebb benyomást abban az időben, és milyen kvalitásaik révén voltak szimpatikusak?

Ara-Kovács Attila és Szöcs Géza esetében a benyomásokon már túl voltam. Attilával akár az Ady-kör, akár egyéb kapcsán, periódusokban napi kapcsolatban voltunk. Géza viszonylag gyakran volt az Ady-kör vendége, vagy mi voltunk a Gaál Gábor-körön Kolozsváron, s ilyenkor találkoztunk. Az Ellenpontok készítésének idején történt találkozásainkat akár munkakapcsolatnak is nevezhetjük. Ebben a munkakapcsolatban a megtapasztalt és feltételezett szellemi kvalitásaik mellett én elsősorban azt becsültem akkor, hogy volt bennük merészség a másként gondolkozásra és a kockázatvállalásra. Úgy véltem, az Ellenpontokkal kapcsolatban legalább részben hasonló mozgatórugóik vannak, mint a férjemnek s nekem. Sokban különböztünk természetesen, de voltak érintkezési pontjaink.

Azokban az időkben mi sok jó kvalitású és neves emberrel találkoztunk, vagy voltunk kapcsolatban valamilyen szinten. Közülük sokan voltak szimpatikusak számomra, vagy annál is többek. Nekem sok tanulnivalóm volt, ezért sokukban felfedezhettem valamit, ami különösen megragadott. Példaképe nem volt, de biztosan sokat tanultam tőlük vagy általuk. Nem csak azt, hogy milyennek kell(ene) lennem, hanem azt is, hogy milyennek nem szabad.

9. Hibáztatott-e valakit a lebukás miatt, s véleménye szerint hogyan lehetett volna elkerülni, hogy a Securitate leleplezze Önöket?

Nem, soha eszembe sem jutott bárkit hibáztatni. Mint már említettem, biztos voltam benne, hogy megtalálnak bennünket. De továbbra is nagyon kíváncsi vagyok arra, hogy ez hogyan történt, ki mindenkinek és milyen szerepe volt benne.

Most, hogy hozzájutottunk a biztonsági szervek archivált, rólunk összegyűjtött anyagához (vagy egy részéhez?) azokból az évekből, s megfeytjük egyik-másik besúgó, jelentő ember nevét, csodálkozva figyelem magamat, mert még mindig tud fájni, hogy valaki, akit közel éreztem magunkhoz, s bízunk benne, az rólunk jelentgetett. Van, aki nem is akárhogy: besúgói volta érezhetően szorosan hozzátartozott szellemi identitásához, s kifejezetten rossznéven vette a tartótisztjeitől, ha azok kontár módon veszélyeztették az ő jól felépített művét.

Teljesen személyesre azonban nem tudom venni a besúgást és jelentést rólunk, mert nem tudhatom, hogy az elkövetőjét mivel foghatták meg, vagy mi motiválta. Legyen ez az ő keresztje. A kor, amiben éltünk, nem jelent felmentést mindenki cselekedetére. Mint ahogy rendszerint a történelem meg nem az igazságszolgáltatással van elfoglalva...

10. Milyen következményekkel járt a lebukás, s mivel magyarázza, hogy a rendszer végül külföldre engedte Önöket?

Nagy váltás volt az azt megelőző évek pezsgése, állandó ügyködése s aztán a kihallgatásokkal, megfigyeléssel, lehallgatással, követéssel, s a szeku részéről tett „látogatásokkal” tarkított, bizonytalanságban töltött hónapok után. Kicsit már otthon elkezdődtek a „hontalanság évei”, csak akkor még – szerencsére – ezt nem így fogtuk fel. Gyermekeket vártunk!

Ismerőseink közül volt, aki nem mert megismerni bennünket az utcán, de az akkori nagyváradi társaságnak a magja mellettünk volt s eljárt hozzánk, néhányan segítettek is, amiben tudtak. Máig hálás vagyok érte, mert már maga az odafigyelés, a segíteni akarás ténye nagyon sokat jelentett nekem. Különösen miután megszületett a gyermekünk, s a férjemet mindjárt utána kirúgták az állásából.

Kívülük ott volt mindkettőnk családja, akikre bizton számíthattunk.

Miután beadtuk áttelepelési kérelmünket Magyarországra, arra nagyon figyeltünk, hogy lehetőleg senkit ne „kompromittáljunk” a szeku, vagy egyéb hatóságok szemében, így pl. az Ady-körre nem jártunk többé.

A várakozásban az ember normális helyzetben is valami vákuumba kerül, mi meg végképp nem tudtuk, hogy mi lesz velünk, hogyan alakul a sorsunk.

Hogy végül elmehettünk az országból, az a megoldás illúzióját kellett bennünk. Hogy miért engedtek el bennünket? Nem hiszem, hogy szerencse, vagy jóindulat kérdése volt, inkább egyéb – számunkra ismeretlen – indokok húzódtak meg mögöttem. Azon túl is, hogy kényelmetlen személyek voltunk a rendszer számára.

11. Önök a tetteikkel az 1956-os forradalom óta először ismét ismertté tették a világban a magyar nemzetet. Méltányolta-e az akkori Magyarország e tetteket?

Nem tudom kit, vagy kiket ért Ön az akkori Magyarországon. A „hivatalos” Magyarország biztos nem. Most a férjemről s rólam beszélek. Ha különböző társadalmi-politikai csoportokra gondol, akkor természetesen többen is voltak, akik – minimálisan szóban – értékelték. Csak tudja, minél inkább telt az idő, az Ellenpontokkal s velünk kapcsolatos „tények” egyre több variációjával, néha szinte mítikus változatával ismerkedhettünk meg. A klasszikus, jereváni rádiós vicc valósult meg az életünkben, tudja az, amikor kiderül, hogy a hír igaz, csak nem úgy, nem az, nem akkor és nem ott... A csúcspont azonban kanadai tartózkodásunk alatt következett be, amikor ottani újdonsült ismerősünk Szöcs Géza kanadai látogatásáról beszélt nekünk, s egyben lelkesen megragadta az alkalmat, hogy megismertesse velünk az Ellenpontokat. Akkor már kezdtem megtanulni hogyan „készül” a történelem. Sosem gondoltam, hogy ennyi humorérzék szükségeltetik a megértéséhez.

Ami azonban ennél fontosabb, voltak régi és frissen szerzett magyarországi – később kanadai – ismerőseink és barátaink, akik figyeltek ránk, összejártunk, segítettek is, amiben tudtak. Ezeknek nagyobbik része akkor is mellettünk lett volna, ha semmi közünk nincs az Ellenpontokhoz. Mindig szeretettel és hálával gondolok rájuk.

*12. Az Ön véleménye szerint az Önök tettét a maga helyén kezeli-e **ma** az a bizonyos „utókor”, amelyben Petőfi is reménykedett, s amelyről ma már tudjuk, hogy az utókor ugyanúgy „percemberké”, kontraszelektált kispályás karrieristák gyülekezete, mint az éppen aktuális jelenkor?*

Úgy gondolom, az Ellenpontoknak fontos helye van az erdélyi magyarság közelmúltjának történetében. Hogy ezt a helyet kik és hová jelölik ki, az változó. Azért történtek tisztességes kísérletek megtalálni ezt a helyet. Vagy legalább elősegíteni, hogy az Ellenpontok találja meg a helyét.

Ebből a szempontból több mint hiba, hogy nem került be a szélesebb köztudatba. Meggyőződésem, az erdélyi magyarság egésze csak nyerne azáltal, ha valamilyen módon a magáénak érezhetné az Ellenpontokat, és pl. megpróbálná felmérni, hogy mi is valósult meg – és hogyan – a Programjavaslat követeléseiből.

Mind szellemi termékként, mind ellenállási mozgalomként az Ellenpontok az erdélyi magyarság közös tulajdona, történetének szerves része. Több vonatkozásban erősíthetné, ha tudna is róla.

Ami a tett „kezelését” illeti, az aktuális jelenkornak nagyjából hasonló mechanizmusai vannak, mint egyéb korok jelenkorának, legfeljebb eszköztára változott, bővült és látszólag finomult.

A mindenkori aktuális politika minden értéket eszközként értelmez önmaga elfogadtatására és fenntartására. Ilyen értelemben mindennek a megítélése személyfüggő, több síkon- és irányban is. Az „utókorok” egy része az Ellenpontok esetében is kiválasztotta az egészből azt a szeletet, ami feltétként – valamilyen módon – a saját kenyerére illett. Vagy – hogy a hasonlatnál maradjak – úgy döntött, hogy tudomást sem vesz róla, mert nem szolgálná önfenntartását, sőt, akár a torkán is akadhat.

Hogy Petőfi 25-26 évesen reménykedett az utókorban, az természetes. Ezért **is** szeretjük őt. Vannak helyzetek, amikor e remény nélkül összeroppanna az ember.

Természetes az is, hogy ma is reménykedhetünk, vagy reménykednünk kell, minden ennek ellentmondó tapasztalatunkkal együtt. Mert az utókorhoz tartoznak azok is, akiknek a meglévő értékek

megbecsülése s új értékek teremtése, létrehozása egyéni és közösségi identitásuk megerősítését, fenntartását szolgálják. Tudjuk, hogy rendszerint nem ők azok, akik úsznak az árral, jelölik ki mások helyét a társadalmi hierarchiában, vagy kitüntetéseket osztogatnak.

Ők azok, kiket a vezére „belülről vezérel”, hogy Petőfi mellett József Attilára is utaljunk. Nekem ők az igazi utókor. Mert amit ők és utódaik továbbvisznek, az mindenekelőtt éltető és – ezáltal is – fenntartó és maradandó érték.

13. Hogyan érzi, elégtételt kapott-e, s odavetett-e legalább foghegyről valami „hivatalos nagyság” bár egy köszönömöt?

Semmiféle hivatalos „köszönömben” nem volt részünk. Nem mintha bárki hivatalos nagyság foghegyről odavetett köszönömjének örültünk volna. Ez a veszély azonban azok részéről sem fenyegetett bennünket, akik az eltelt évtizedek egy-egy világosabbnak tűnő, optimistább társadalmi-politikai pillanatában mind hivatali joguknál, mind feltételezett erkölcsi kvalitásaiknál fogva megtehették volna.

Amúgy nem hiszem, hogy emiatt nagyon szenvedtünk volna, de elképzelhető, hogy jobb esetben más fordulatot is vehetett volna az életünk, s nem kell nyakunkba vennünk a nagyvilágot. Igazi elégtételt meg amúgy is csak saját lelkiismeretünktől kaphatunk, s én ezt a magamétól megkaptam.

Azt azonban nagyon méltánytalannak tartom ma is, hogy a férjem, akinek minden értelemben összehasonlíthatatlanul nagyobb része volt az Ellenpontokban, mint nekem, s aki, ha nem írja meg a Programjavaslatot s a Memorandumot, akkor az Ellenpontok nem lett volna az, ami, nem hogy elismerést, de normális munka- és élet lehetőséget sem kapott képességei méltó kamatoztatására és arra, hogy családjának egy otthon alapjait megteremthesse.

85-ben megszületett Péter fiúnk, s a rá következő évben sikerült férjem előző házasságából származó nagykorú fiát, Csabát, – családegyesítés címén – áthozatni Magyarországra. Péter megszületése mellett ez volt a legnagyobb öröm, ami Magyarországon ért bennünket. Csabának már kezében volt ekkor a román katonai szolgálat teljesítésére szóló értesítés, nagy esélye volt rá, hogy az apja „bűne” miatt ezt a szolgálatot a Duna-csatornánál kell majd letöltenie. A jelentkezés előtti héten sikerült átjönnie Budapestre.

Szóval, szép nagy család voltunk már, akiknek csupán élettér és lehetőség kellett volna arra, hogy méltó emberi életet élhessen. Amikor később váradi volt barátaink tudomást szereztek arról, hogy elhagytuk Magyarországot, visszahallottuk, hogy egyikük megdöbbenését és helytelenítését fejezte ki mondván „Mit akartak, a Rózsadombon lakhattak?!”

Így igaz, gyönyörű helyen lakhattunk Illyés Gyuláné, Flóra néni jóvoltából, akinek egyik – egyszobás – lakását kölcsön kaptuk arra az időre, amíg „rendbe jövünk” Magyarországon. A férjem mindent meg is tett, amit tudott, s amit lehetett, hogy ez a „rendbejövetelünk” megtörténjen. Nem rajta múlt, hogy nem sikerült.

Az teljesen világos volt, hogy az akkori hivatalos politikai vezetés szerint mi ott – enyhén szólva – nagyon fölöslegesek vagyunk, ez elég egyértelműen megmutatkozott a férjem számára. Azok a politikai-társadalmi csoportok pedig, amelyek komoly tényezőnek számítottak akkor mind a társadalom, mind a hivatalos politika számára, s ezáltal is lehetőségük, módjuk lett volna hozzásegíteni az immár öttagú, két kicsi gyermekkel bíró családunkat egy alapvető, normális kezdethez a beilleszkedésre, számukra sokkal fontosabb dolgokkal voltak elfoglalva. Azt hiszem, a legtöbbjük fel sem fogta, hogy mennyire elemi és napi gondokkal küszködünk. Nem ezen a síkon élték a mindennapjaikat, a tény pedig, hogy Magyarországra telepedhettünk, valamint Illyés Gyuláné lakásában lakhattunk azt bizonyíthatta számukra, hogy a magyarországi „társadalom” megtette a magáét, a többi rajtunk áll.

Itt kell azonban elmondanom azt is, hogy Péter fiúnk megszületése után Fekete Gyula író Csehák Judit akkori szociális és egészségügyi miniszternél „kijárt” számomra egy minimális – méltányossági alapon megítélt – gyermekgondozási segélyt, ami elsősorban családfenntartó lelkiismeretemen könnyített, nem lévén kenyérkereső foglalkozásom, „csak” családanya voltam

Azonban mindent összevetve, ma is úgy hiszem, hogy kevésbé érzékeny embereknek és nagy játékosoknak kellett volna lennünk, hogy helyzetünket ne érezzük megalázónak.

Ezzel együtt azt hiszem, még sokáig húzhattuk volna Magyarországon, mert hiszen nagyon a hazában akartunk mi élni. A férjem erős szívritmuszavarai azonban, amelyek miatt egy időre a

Korányi-szanatórium lakója lett, világosan mutatták, hogy helyzetünk megoldása veszélyesen is a „szívügye” lett. Nem csak emiatt, de ekkortól kezdve erősödött bennem az az érzés, hogy nem jó helyen vagyunk mi Magyarországon. Az utána következő két bonyodalmas, nehéz év sem győzött meg az ellenkezőjéről. Pedig mennyire szerettem volna! Így amikor a férjem ’88 januárjában akkori munkahelyén, az Országos Levéltárban újra rosszul lett, számomra teljesen és sürgetően egyértelművé vált, hogy onnan el kell jönnünk.

Hivatalosan az akkor már három hónapja politikai menekülteként Göteborgban tartózkodó húgomat jöttünk meglátogatni, aztán itt maradtunk. Mindezt megírta már a férjem, én most csak megpróbáltam a magam szempontjai szerint csoportosítani a tényeket. Ezért a történethez nekem az is szorosan hozzátartozik, hogy ma már Göteborg nekem nem csupán Svédország második nagyvárosa, ahol történetesen letelepedtünk, hanem nagyobb gyermekeink szocializálódásának, felnőtté érésének színhelye és legfiatalabb gyermekünk, Márton szülővárosa. Meg az unokáinké, húgom gyermekeié és öcsémék kisebbik gyermekéé is. Öcsém, aki otthon, a romániai politikai biztonsági szervek szerint „egy hazaáruló” sógora volt, hosszabb magyarországi tartózkodás után munkavállalóként települt le Svédországban a családjával.

Mindez tehát többé-kevésbé közvetlenül az Ellenpontokban való részvételünk következménye számunkra s a hozzánk tartozók számára.

14. Mit tanácsol a jövő generációknak, ha az Önökhöz hasonló helyzetben dönteniük kell: kockáztassanak-e, ahogyan Önök is tették?

Természetesen kockáztassanak, ha értelmét látják. Vagy érzik. Nagy és fontos változásokat csak kockázatok árán lehet elérni. A nem önös célokért való küzdelem rendkívüli felhajtó ereje lehet mind az egyén, mind a társadalom számára. A kockázat vállalásához szükséges merészség megtapasztalása pedig szinte elengedhetetlen a személyiség fejlődésében...

S még azt is mondanám nekik, hogy ha eddig szerették Petőfit, szeressék aztán is. Akkor is, ha nem a fehéregyházi csatában elesve, hanem Barguzinban halt volna meg.

(1) Az anyaországi Tóth Ilona orvostanhallgatót Kádár János pribékjei az 1956-os forradalomban való részvételéért a forradalom leverése után halálra ítélték, és kivégezték.

Göteborg, 2011.

(Megjelent a *Kapu* 2012. évi márciusi számában. Az interjú készítője a Szatmári József Balázs írói álnevet használta a folyóiratban.)